

УДК 025.2

Надія Стрішенець,

керівник Центру НБУВ, канд. іст. наук

Тетяна Ключок,

зав. сектору НБУВ

Євгенія Білько,

зав. сектору НБУВ

В. Лобода,

бібліотекар I кат. НБУВ

**ВИВЧЕННЯ ПОВНОТИ КОМПЛЕКТУВАННЯ
ОБОВ'ЯЗКОВИМ ПРИМІРНИКОМ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Проведено цифровий аналіз надходження до фондів НБУВ обов'язкового примірника видань впродовж останніх 20-ти років. Окрему увагу приділено комплектуванню обов'язковим примірником дисертацій. Наведено результати надходження до НБУВ обов'язкового примірника видань НАН України. Розкрито особливості дії на практиці законів про обов'язковий примірник та авторське право, як в Україні, так і за кордоном.

Ключові слова: обов'язковий примірник, комплектування НБУВ, закон про авторське право.

Працюючи над розділом наукової теми НБУВ «Управління технологією формування інформаційних ресурсів наукової бібліотеки», Центр формування бібліотечно-інформаційних ресурсів приділяв постійну увагу забезпеченню повноти комплектування обов'язковим примірником творів друку України. Як відомо, головною типологічною функцією кожної Національної бібліотеки є формування та збереження національної видавничої продукції. Тому засадничим завданням комплектування Національної бібліотеки України продовжує бути, як і у перші роки її створення, формування якнайповнішого зібрання українських видань на всіх носіях інформації.

Перш за все ця можливість надає Закон України про обов'язковий примірник (ОП)¹. Тим часом, особливістю цього Закону є те, що він

¹ Докладніше див. Стрішенець Н. В. Бібліотека Конгресу США: основні етапи розвитку / Н. В. Стрішенець // Бібл. вісн. – 2000. – № 5. – С. 42–47.

передбачає чи не найбільшу у світі кількість ОП: повних – 11, разом з галузевим – 28. Для порівняння: у такій високорозвиненій країні як Великобританія їх шість. З них чотири надходить до Національних бібліотек: Британії, Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії і решта два – до найстаріших університетів країни – Оксфордського та Кембріджського.

А наприклад, у США взагалі немає подібного закону. Натомість дуже ефективно діє інший – Закон про авторське право. Відповідно до нього автор при реєстрації свого авторського права в Управлінні авторського права (Copyright Office) має подати туди два примірники кожного видання впродовж трьох місяців з часу його виходу у світ. А оскільки Управління авторського права є структурним підрозділом Бібліотеки Конгресу, то усі ці видання йдуть до її фондів. Подібний порядок діє ще з 1870 р., коли стараннями Е. Спюффорда – тодішнього директора Бібліотеки, ці положення були внесені до Закону. Завдяки цьому проблема ОП для головної бібліотеки США вирішена просто і дуже ефективно. Важливо, що Бібліотека Конгресу є єдиною бібліотекою країни, яка одержує ОП.

У Росії, яка має незрівнянно більшу від України територію й населення і досить значну кількість автономних національних утворень, число обов'язкових примірників коливається від 3 до 16 залежно від виду видання.

В Україні ОП мають навіть установи державної влади та управління. Відповідно видавцям нелегко надсилати свої видання у таку кількість установ, адже окрім вартості самих видань, це ще й немалі поштові витрати. Так, у Росії існує 50 % скидки на поштову пересилку ОП по країні. В Україні подібних пільг не існує. Більше того, нерідко видавець скоріше надішле своє видання до Секретаріату Президента, Кабміну чи Верховної Ради, Державного комітету телебачення та радіомовлення України, аніж до бібліотеки.

Нами було вивчено як на практиці діють Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-12 та постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір», який теоретично мусив би вимагати обов'язкового подання кожного примірника видання, захищеного авторським правом. Раніше реєстрація авторського права здійснювалася Відділом реєстрації прав автора Державного підприємства «Українське агентство з авторських та суміжних прав» (Міністерство освіти і науки України). З 1 січня 2008 р. заявки на державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, слід подавати до Державного департаменту інтелектуальної власності (Міністерство освіти і науки України).

Але за українським законодавством реєстрація авторського права не супроводжується обов'язковим поданням примірника твору, як, приміром, у США. Це може робитися лише за бажанням автора. У статті 11-й Закону «Про авторське право і суміжні права», яка називається «Виникнення і здійснення авторського права. Презумпція авторства» зазначено наступне: «2. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору, інше спеціальне його оформлення чи виконання будь-яких інших формальностей».

Центром здійснюється постійне відстеження надходження ОП до НБУВ. Так у 1990 р. надходження ОП (разом з дисертаціями) складало 21 741 прим., у 1992 р. – 13 599 прим., у 2000 р. – 25 015 прим., у 2001 р. – 27 262 прим., у 2007 р. Центром було передано 43 572 прим. ОП, а у 2009 р. – 46 108 прим. Тобто за 10 років, порівнюючи з 1999 р., зростання ОП спостерігається більш як в два рази. Вдвічі порівняно з 2001 р. (5 586 прим.) зросло і надходження періодики: 11 054 прим. у 2008 р., 10 200 – у 2009 р. Динаміка надходження ОП простежена за допомогою таблиць (див. дод. 1–4).

Неодноразово ставилося питання про те, що український ОП потребує захисту на етапі його використання читачами. Ще на початку 1990-х рр. видання, яке надходило до Бібліотеки у одному примірнику, направлялося до архіву творів друку України. Так у 1990 р. архівний примірник нараховував 29 680 прим., а перший обов'язковий – 21 209. Ситуація, судячи з цифрових показників (див. дод. 1–2), змінилася з 1996 р., коли до архіву було направлено 14 722 прим., а першим примірником до книгосховища – 17 028.

Аналіз цифрових показників за останні 20 років (з 1990 р.), свідчить, що найменші надходження архівного примірника припадають на 2003 р. (13 180 прим.), 2004 р. (14 079 прим.), 1997 р. (14 229 прим.), 1999 р. (14 393 прим.), 1995 р. (14 911 прим.) (див. дод. 2). У 2007 р. він вже складав 22 668 прим., у 2008 р. – 20 704 прим., у 2009 р. – 26 722 прим., тобто вдвічі більше, ніж у 2003 р. Можливо, настав час переглянути направлення першого українського примірника до читальних залів.

Як обов'язковий примірник Центр комплектує і такий вид видання, як дисертації. Кількість їх значно зросла. Достатньо навести цифри 1990 та 1991 рр., коли Бібліотека комплектувала відповідно 532 і 632 прим. дисертацій, і приміром 2007 р., коли Центром було направлено до фондів 7270 прим. дисертацій, тобто в понад 10 разів більше, ніж на початку 1990-х. Можливо, слід прийняти рішення про комплектування цього виду видань лише в електронному вигляді, з одночасним створенням відповідної

повнотекстової бази. Це збереже значні площі книгосховища. Е-база дисертацій може надаватися, наприклад, у безкоштовне користування читачам НБУВ після узгодження питань, пов'язаних з авторським правом, а також поширюватися за гроші серед її передплатників – українських та зарубіжних установ.

Одержання ОП постійно відстежується за допомогою вивчення та порівняння темпланів, прайсів, сайтів видавництв з електронним каталогом Бібліотеки. За результатами надсилаються листи-нагадування на адресу видавництв. Не розв'язуються належним чином й проблеми комплектуванням ОП видань академічних інститутів НАН України. Центром регулярно провадиться аналіз одержання цих видань за друкованими каталогами, що їх видає науково-видавнича рада НАН України. Так за «Анотованим каталогом книжкових видань 2007 року» результати одержання видань за основними галузями знань були наступними:

Галузь	Видано	Одержано
Економіка	160	115
Біологія	73	39
Мистецтвознавство	53	27
Філософія	43	14
Математика	39	28
Геологія	31	15
Географія	29	15
Хімія	27	17
Фізика	25	17
Екологія	22	8
Юридичні науки	19	15

Відповідно до каталогу² книжкових видань НАН України 2008 р. було проведено ґрунтовний аналіз, який засвідчив, що установами НАН України у 2008 р. було видано 1 313 видань. З них НБУВ одержала 772 видання, що склало 58,8% від усієї кількості видань НАН України. Докладні дані цього аналізу (див. дод. 5) були доведені до відома Інформаційно-бібліотечної та Науково-видавничої ради НАН України, що посприяло підготовці

² Анотований каталог книжкових видань 2008 року / упоряд. : А. І. Радченко, М. В. Язвинська ; НАН України. – К., 2009. – 444 с.

Постанови № 118 Президії НАН України від 21 квітня 2010 р. «Про доставляння обов'язкових примірників видань», складовою частиною якої став підготовлений ЦФБІР аналіз. Постанова звертає увагу керівників установ НАН України на цю проблему і має суттєво поліпшити надходження до Бібліотеки ОП наукових видань.

На часі також координація комплектування обов'язковим примірником. Насамперед це стосується дитячої літератури за наявності Національної бібліотеки України для дітей, стандартів та інших спецвидів технічної літератури, з якою традиційно кваліфіковано працює Державна науково-технічна бібліотека.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Порівняльні дані про надходження до НБУВ обов'язкового примірника
за 1990–2009 рр.

Рік	Книж-кові	Авто-рефе-рати	Перію-дика	Інші види	Всього	Крім того дисертації	Разом
1990	15 184	2 751	1 413	1 861	21 209	532	21 741
1991	13 217	1 802	1 374	1 249	17 642	632	18 274
1992	9 133	1 393	1 048	1 074	12 648	951	13 599
1993	10 752	2 152	1 026	943	14 873	3 353	18 226
1994	10 196	2 929	1 162	731	15 018	3 576	18 594
1995	9 523	2 160	1 197	974	13 854	3 006	16 860
1996	9 058	4 030	2 113	1 827	17 028	3 535	20 563
1997	10 137	3 826	3 050	671	17 684	3 627	21 311
1998	9 747	3 405	3 624	949	17 725	2 655	20 380
1999	10 171	4 059	4 606	1 592	20 428	2 007	22 435
2000	10 486	3 845	5 105	1 587	21 023	3 992	25 015
2001	12 183	4 193	5 586	1 024	22 986	4 276	27 262
2002	13 361	4 401	6 244	2 395	26 401	3 761	30 162
2003	16 043	5 143	7 788	2 365	31 339	4 677	36 016
2004	18 576	5 899	8 122	2 070	34 667	3 745	38 412
2005	18 175	5 916	9 645	2 124	35 860	6 001	41 861
2006	16036	5994	9354	1904	33288	4665	37953
2007	17511	6338	10717	1736	36302	7270	43572
2008	17224	5370	11054	1554	35202	4647	39849
2009	21288	8114	10200	1348	40950	5158	46108

**Порівняльні дані про надходження до НБУВ архівного примірника
за 1990–2009 рр.**

Рік	Книжкові	Автореферати	Періодика	Інші види	Всього
1990	13 807	3 667	1 474	10 732	29 680
1991	12 024	2 729	1 423	5 385	21 561
1992	8 096	2 359	1 090	3 817	15 362
1993	8 988	3 760	1 061	2 890	16 699
1994	7 969	3 967	1 102	5 337	18 375
1995	8 145	3 007	1 257	2 502	14 911
1996	6 971	3 002	2 233	2 516	14 722
1997	7 809	2 929	2 235	1 256	14 229
1998	7 505	1 010	2 792	4 914	16 221
1999	8 034	1 255	3 686	1 418	14 393
2000	8 390	2 291	3 786	2 104	16 571
2001	9 440	2 894	4 089	903	17 326
2002	9 315	1 966	3 930	1 797	17 008
2003	6 167	2 031	3 386	1 596	13 180
2004	7 057	3 054	3 319	649	14 079
2005	8 063	3 875	4 911	1 368	18 217
2006	7 488	3 939	5 322	1 571	18 320
2007	9 038	6 436	5 473	1 721	22 668
2008	9 556	4 224	5 770	1 154	20 704
2009	13 114	5 377	6 882	1 349	26 722

**Надходження до НБУВ з джерела «Друкарні України»
за період 1990–2009 рр.**

Рік	Дисертації (ВАУ)	Архівний	Український обов'язковий
1990	532	29 680	21 209
1991	632	21 561	17 642
1992	951	15 362	12 648
1993	3 353	16 699	14 873
1994	3 576	18 375	15 018
1995	3 006	14 911	13 854
1996	3 535	14 722	17 028
1997	3 627	14 229	17 684
1998	2 655	16 221	17 725
1999	2 007	14 393	10 428
2000	3 992	16 571	21 023
2001	4 276	17 326	22 986
2002	3 761	17 008	26 401
2003	4 677	13 180	31 339
2004	3 745	14 079	34 667
2005	6 001	18 217	35 860
2006	4 665	18 320	33 288
2007	7 270	22 668	36 302
2008	4 647	20 704	35 202
2009	5 158	26 722	40 950

**Порівняльні дані про надходження до НБУВ
за джерелами комплектування за 2009 р. (ЦФБІР)**

Джерело комплектування	Надходження документів
Обов'язковий примірник	40 950
Обов'язковий примірник дисертацій	5 158
Архівний примірник	26 722
Дари	26 491
Обмін	15 346
Купівля	3 507
Передплата	14 841
Інші джерела	4 088

**Стан надходження до НБУВ обов'язкових примірників видань
інститутів НАН України за 2008 р.**

№ п/п	Установи	НБУВ отримано
Наукові центри НАН України та МОН України		
1	Донецький науковий центр	100 %
2	Західний науковий центр	100 %
3	Південний науковий центр	не надано
4	Північно-східний науковий центр	не надано
5	Кримський науковий центр	не надано
Установи, ради, комітети та комісії при Президії НАН України		
6	Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов	50 %
7	Технічний центр	не надано
8	Центр інтелектуальної власності та передачі технологій	100 %
9	Науково-інженерний центр радіоїдрогеоекологічних полігонних досліджень	33 %
10	Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору	не надано
11	Науково-навчальний центр прикладної інформатики	100 %

№ п/п	Установи	НБУВ отримано
Відділення математики		
12	Інститут математики	38 %
13	Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача	27 %
14	Центр математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача	не надано
15	Інститут прикладної математики і механіки	50 %
16	Міжнародний математичний центр	не надано
Відділення інформатики		
17	Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова	60 %
18	Інститут проблем математичних машин та систем	43 %
19	Інститут програмних систем	100%
20	Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва	58 %
21	Інститут космічних досліджень НАН України та НКА України	100 %
22	Інститут проблем штучного інтелекту МОН України та НАН України	42 %
23	Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України	42 %
24	Навчально-науковий комплекс "Інститут прикладного системного аналізу" МОН України та НАН України	100%
Відділення механіки		
25	Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка	55 %
26	Інститут проблем міцності ім. Г. С. Писаренка	67 %
27	Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова	75 %
28	Інститут гідромеханіки	не надано
29	Інститут транспортних систем і технологій	не надано
30	Інститут технічної механіки НАН України і НКА України	100 %
31	ДП "Інститут машин і систем Мінпромполітики України та НАН України"	не надано
Відділення фізики і астрономії		
32	Інститут фізики	60 %
33	Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова	50 %

№ п/п	Установи	НБУВ отримано
34	Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова	100 %
35	Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова	
36	Головна астрономічна обсерваторія	100 %
37	Інститут магнетизму НАН України та МОН України	100 %
38	Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна	100 %
39	Інститут радіофізики і електроніки ім. О. Я. Усикова	
40	Радіоастрономічний інститут	100 %
41	Донецький фізико-технічний інститут ім. О. О. Галкіна	86 %
42	Інститут фізики гірничих процесів	не надано
43	Інститут електронної фізики	-
44	Інститут іоносфери НАН України і МОН України	100 %
Відділення наук про Землю		
45	Інститут геологічних наук	77 %
46	Центр менеджменту та маркетингу в галузі наук про Землю ІГН НАН України	не надано
47	Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна	83 %
48	Карпатське відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна	
49	Полтавська гравіметрична обсерваторія Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна	-
50	Інститут географії	
51	Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка	100 %
52	Інститут геології і геохімії горючих копалин	75 %
53	Інститут проблем природокористування та екології	
54	Морський гідрофізичний інститут	54 %
55	Відділення гідроакустики Морського гідрофізичного інституту	100 %
56	Український державний науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи	80 %
57	Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут Мінекоресурсів та НАН України	80 %

№ п/п	Установи	НБУВ отримано
58	Науково-технічний центр панорамних акустичних систем	33 %
59	Відділення морської геології та осадового рудоутворення Національного науково-природничого музею	100 %
Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства		
60	Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона	57 %
61	Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича	75 %
62	Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля	67 %
63	Фізико-технологічний інститут металів та сплавів	40 %
64	Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка	72 %
65	ДНУ "НТК "Інститут монокристалів"	67 %
66	Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова	100 %
67	Інститут термоелектрики НАН України та МОН України	50 %
Відділення фізико-технічних проблем енергетики		
68	Інститут технічної теплофізики	72 %
69	Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного	62 %
70	Інститут електродинаміки	37 %
71	Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова	100 %
72	Відділення гібридних моделюючих та керуючих систем в енергетиці Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова	50 %
73	Інститут загальної енергетики	100 %
74	Інститут газу	не надано
75	Інститут вугільних енерготехнологій	100 %
76	Інститут відновлюваної енергетики	100 %
77	Інститут проблем безпеки атомних електростанцій	100 %
Відділення ядерної фізики та енергетики		
78	Національний науковий центр "Харківський фізико-технічний інститут"	73 %
79	Інститут прикладної фізики	50 %
80	Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України та МНС України	78 %

п/п	Установи	НБУВ отримано
Відділення хімії		
81	Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського	не надано
82	Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського	100 %
83	Інститут органічної хімії	100 %
84	Інститут хімії високомолекулярних сполук	100 %
85	Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка	
86	Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського	не надано
87	Фізико-хімічний інститут ім. О. В. Богатського	60 %
88	Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка	50 %
89	Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії	100 %
90	Інститут сорбції та проблем ендоекології	100 %
91	Інститут біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка	-
Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології		
92	Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна	
93	Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця	
94	Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного	83 %
95	Інститут молекулярної біології і генетики	
96	Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького	60 %
97	Інститут проблем кріобіології і кріомедицини	100 %
98	Інститут біології клітини	не надано
Відділення загальної біології		
99	Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного	
100	Інститут екології Карпат	33 %
101	Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена	36 %
102	Інститут фізіології рослин і генетики	50 %
103	Інститут клітинної біології та генетичної інженерії	60 %
104	Інститут гідробіології	72 %
105	Інститут біології південних морів ім. О. О. Ковалевського	
106	Одеський філіал Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського	50 %

п/п	Установи	НБУВ отримано
107	ДУ "Інститут харчової біотехнології та геноміки" НАН України	-
108	Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка	
109	Донецький ботанічний сад	
110	Національний науково-природничий музей	
111	Державний природознавчий музей	
112	Дендрологічний парк "Софіївка"	100 %
113	Луганський природний заповідник	
114	Карадазький природний заповідник	45 %
115	Науковий центр екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу	не надано
Відділення економіки		
116	ДУ "Інститут економіки та прогнозування" НАН України	85 %
117	Інститут економіки промисловості	82 %
118	Рада по вивченню продуктивних сил України	79 %
119	Інститут світової економіки і міжнародних відносин	68 %
120	Інститут економіко-правових досліджень	100 %
121	Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень	52 %
122	Інститут регіональних досліджень	95 %
123	Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку	
124	Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи	94 %
125	Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень	29 %
126	Центр перспективних соціальних досліджень Мінпраці та НАН України	не надано
Відділення історії, філософії та права		
127	Інститут історії України	92 %
128	Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського	77 %
129	Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського	
130	Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича	

№ п/п	Установи	НБУВ отримано
131	Інститут археології	66 %
132	Кримський філіал Інституту археології	42 %
133	Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського	100 %
134	Кримське відділення Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського	29 %
135	Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса	93 %
136	Інститут європейських досліджень	100 %
137	Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди	67 %
138	Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди	55 %
139	Інститут соціології	47 %
140	Інститут держави і права ім. В. М. Корецького	87 %
141	Інститут енциклопедичних досліджень	100 %
142	Одеський археологічний музей	не надано
143	Центр гуманітарної освіти	33 %
144	Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОPIK	70 %
145	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	100 %
146	Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника	62 %
Відділення літератури, мови та мистецтвознавства		
147	Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка	91 %
148	Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка	82 %
149	Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні	89 %
150	Інститут української мови	75 %
151	Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського	69 %
152	Інститут народознавства	18 %
153	Український мовно-інформаційний фонд	100 %
154	Міжнародна школа україністики	не надано